

Opera 12

Tosca

Giacomo Puccini (1858-1924)

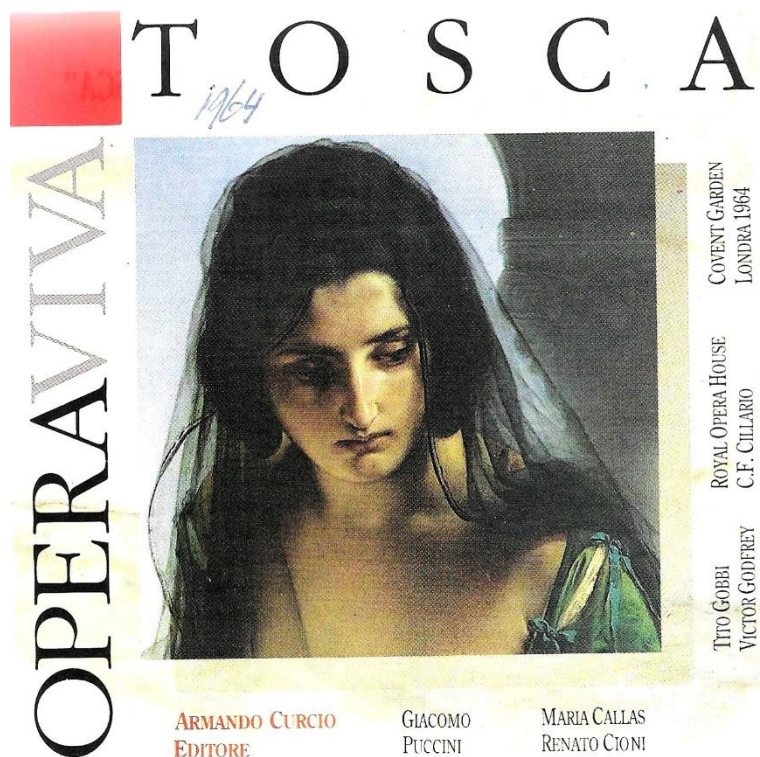
Dit is een van die opera's die een aantal beroemde aria's tellen, zoals *Recondita armonia*, *E lucevan le stelle* en vooral *Vissi d'arte* (die ook een van de glansnummers van Maria Callas was). Het was na *Manon Lescaut* en *La Bohème* het derde succes op rij van de componist, die de beroemde actrice Sarah Bernhard in het gelijknamige toneelstuk (1887) van Victorien Sardou had zien spelen. Uiteindelijk werd er een libretto gemaakt door Illica, Giacosa en Sardou zelf. De première in Rome vond plaats op 14 januari 1900. De eerste opvoeringen in Londen, Milaan en New York volgden meteen in 1900 en 1901. De componist was een genie en iedereen wist dat al. Leo Riemens van het *Elseviers Groot Opera-boek* (1959), die een van de grootste platencollecties in Europa bezat, had van *Vissi d'arte* opnamen van 89 verschillende sopranen. Het personage Gloria Tosca, de hoofdpersoon van de opera, was zelf een zangeres en diva.

Een droombezetting uit 1953 (CD uit 1993).

Akte 1

Rome, rond 1800. Het land behoort nog tot het koninkrijk Napels, maar Franse troepen van Napoleon liggen op de loer. In de kerk van sint Andrea della Valle werkt een kunstenaar (Cavaradossi) aan een muurschildering. Aan de zijkant rechts de Attavanti-kapel [een fictieve naam van een adellijk geslacht]. Daar arriveert een haveloze figuur, die onder het beeld van de Madonna een sleutel vindt. Hij verschuilt zich dan in de kapel.

Een uitvoering in Covent Garden (1964), opname met Maria Callas, Renato Cioni en Tito Gobbi (CD uit 1989).

De koster verschijnt en ziet dat de schildering van Cavaradossi, die Maria Magdalena moet voorstellen, lijkt op een dame die al vaak devoot is komen bidden in de kapel. De schilder heeft haar zonder dat zij het merkte als model gebruikt, maar hij was tevens geïnspireerd door zijn geliefde, de diva Floria Tosca. *Aria Recondita armonia* (heimelijke gelijkenis).

De koster vertrekt tevreden, want hij mag de inhoud van Cavaradossi's etensmandje meenemen. De vluchteling komt tevoorschijn. Het is een Fransgezinde

revolutionair die uit de Engelenburcht heeft weten te ontsnappen, Cesare Angelotti [een fictieve figuur]. Het duurt even voordat Cavaradossi hem herkent. Dan klopt Tosca aan. Angelotti verbergt zich weer. Zij heeft argwaan – want de deur was gesloten geweest en ze denkt stemmen te hebben gehoord. Ze gelooft dat de schilder misschien een andere vriendin op bezoek had. Cavaradossi stelt haar gerust, maar dan ziet ze de schildering. Zij herkent daarin de markiezin Attavanti. Kent hij die? Hij zegt dat hij alleen een anonieme dame heeft nageschilderd die hier vaak kwam bidden. Tosca gelooft het maar half.

Jonas Kaufmann (Londen, 2011).

Als ze weer alleen zijn legt Cavaradossi aan de vluchteling uit dat hij Tosca niets heeft verteld, omdat zij haar biechtvader te volledig vertrouwt. Nu valt de

naam van baron Scarpia, de wrede politiechef van Rome, die in de hele stad gehaat wordt. Angelotti mag zich in Cavaradossi's villa gaan verstoppen, zonodig in de geheime ruimte in een put. Dan klinkt buiten een kanonschot en de twee verlaten halsoverkop de kerk. Angelotti's vlucht is kennelijk ontdekt.

De koster verschijnt met misdienaars, het verbaast hem dat Cavaradossi weg is. Het schot was een teken van vreugde (Bonaparte was verslagen) en er komt feest in het palazzo Farnese, het stadhuis, waar Tosca een danklied zal zingen.

Jonas Kaufmann en Angela Gheorghiu (Londen, 2011).

Dan komt Scarpia met zijn agenten de kerk binnen. Hij laat de uitgangen bewaken en vindt in de kapel een waaier met het wapen van de Attavanti's erop. Hij herkent ook haar portret. En hij weet dat de schilder

Cavaradossi revolutionaire sympathieën heeft en de minnaar is van Floria Tosca. En dat het etensmandje van de schilder leeg is, vindt hij zeer verdacht.

Juist op dat moment keert Tosca terug om bij Cavaradossi hun avondafspraak af te zeggen, nu ze een feestlied moet zingen. Scarpia spreekt haar galant en hoffelijk aan, maar weet direct haar jaloezie op te wekken door haar de waaier te tonen. Dus hij heeft toch een verhouding, denkt ze. Tosca rent de kerk uit om Cavaradossi in zijn villa te betrappen. Scarpia geeft zijn helper Spoletta bevel haar te volgen en hem verslag uit te brengen. Hij verheugt zich alvast over zijn succes: een gevangene teruggevonden, een revolutionaire schilder opgepakt en Tosca in zijn macht gekregen. In de kerk wordt nu een Te Deum uitgevoerd, hij zingt mee.

Angela Gheorghiu (Londen, 2011).

Akte 2

Scarpia's zaal in het palazzo. Links is een raam dat uitkijkt op een binnenplaats. Aan de overkant daarvan bevindt zich de feestzaal waar Tosca gaat zingen. Scarpia mijmert over zijn successen. Spoletta komt melden dat hij in Cavaradossi's villa geen vluchteling heeft aangetroffen, maar dat hij de schilder zelf heeft gearresteerd en meegebracht. Deze wordt binnen-geleid en ondervraagd. In de verte zingt Tosca haar solo. Cavaradossi wordt overgeleverd aan een rechter en nu komt Tosca binnen.

Nogmaals Gheorghiu, nu bij Scarpia (Londen, 2011).

Scarpia ondervraagt haar eerst beleefd, maar dan scherper. Ze hoort aan kreten uit de verte dat haar Mario gemarteld wordt en ze mag op afstand enkele

woorden met hem wisselen. Hij bezweert haar dat ze moet zwijgen, maar ze verdraagt zijn foltering en zijn pijnkreten niet langer en zegt dan toch waar Angelotti te vinden is.

Gheorghiu en Kaufmann (Londen, 2011).

Cavaradossi keert dan terug in de zaal, nu met bebloed hoofd, maar hij maakt zijn situatie nog penibeler door luidkeels en langdurig *Victoria* te brullen [Kaufmann in Covent Garden moet tot op het vasteland van Europa te horen zijn geweest], wanneer een agent komt melden dat Bonaparte *niet* verslagen is, dat was een misverstand. De schilder wordt dan ter executie weggeleid. Scarpia gaat verder met zijn verhoor van Tosca. Zij vraagt hem 'hoeveel', maar hij zegt dat een mooie vrouw niet in geld betaalt. Hij geeft haar even bedenktijd, zij zingt dan *Vissi d'arte* (ik heb geleefd

voor de kunst), waarin ze zich afvraagt waaraan ze dit alles verdiend heeft.

Dit lijkt me een geschikte plek om [een link](#) in te voegen naar een uitvoering uit circa 1949, gevonden op [archiv.org](#), door Maria Callas, die de opera vaak gezongen en opgenomen heeft. Zij was toen 26, maar zong de rol al vanaf haar 18de jaar. Hier is wel te horen waarom zij *la divina* werd genoemd.

Scarpia belooft Cavaradossi niet te executeren – er zullen geen echte kogels worden gebruikt – zoals het eerder bij ene graaf Palmieri voor de schijn is gedaan. Ook schrijft hij voor Angelotti op Tosca's verzoek een vrijgeleide. Dan ziet zij op zijn bureau een scherp mes, waarmee hij een appel heeft geschild, en als hij zich omkeert om haar te omarmen steekt ze hem dood. Tosca ontvlucht.

Gheorghiu met Scarpia, dat is Bryn Terfel (Londen, 2011).

Akte 3

Na een muzikaal intermezzo, zeer vroeg de volgende ochtend, een bordes van de Engelenburcht. Een cipier brengt Cavaradossi uit zijn cel en zegt dat hij nog een uur te leven heeft. Hij schrijft een afscheidsbrief aan Tosca, *E lucevan le stelle* (en de sterren straalden). Zijn gedachten dwalen af. Opeens staat Tosca zelf voor hem, en verklaart dat hij gered is. Cavaradossi kan die geste van Scarpia niet begrijpen, maar is diep ontroerd. Tosca legt hem uit hoe hij moet handelen bij de schijnexecutie. Ze zingen een laatste duet, dan komt de cipier zeggen dat de tijd om is. Tosca verbergt zich achter een muur en ziet hoe Cavaradossi meesterlijk ‘speelt’ alsof hij dood neervalt. Maar als de soldaten weg zijn constateert ze dat hij echt neergeschoten is. Als handlangers van de doodgestoken Scarpia haar willen komen arresteren springt ze van het hoge bordes naar beneden.

Film en opera

Dit uitgekiende libretto, dat slechts drie lokaties nodig heeft, kan zonder veel moeite ook worden omgezet in een mooi filmscript, eventueel met sfeeropnamen uit Rome zelf. Er zijn zelfs al zwijgende films uit 1918 en 1921. Het verbaast mij dan ook geenszins dat *Tosca* volgens de IMDB wel 30 keer verfilmd is, inclusief een paar niet-gezongen versies, zoals die uit 1941 van Jean

Renoir en Carl Koch, en die van 1973 van Luigi Magni, met niemand minder dan Monica Vitti. De IMDB geeft ook een aantal operaregistraties van na het jaar 2000. Het lijkt me niet nodig een lijst hiervan in dit opstel over te nemen, iedereen kan ze zelf vinden. Ik beperk me tot een selectie uit de recente ensceneringen van de opera in bekende theaters. Daarvan noem ik, zoals steeds, slechts jaar, plaats, dirigent en enscenering. Alle grote sopranen, tenoren en baritons hebben wel eens Tosca, Cavaradossi of Scarpia gezongen.

In dit verband wil ik een anekdote vermelden bij een uitvoering in Wenen (2016), waar de wereldster Angela Gheorghiu de rol van Tosca vertolkte, zoals trouwens ook in menig ander theater, en de even grote wereldster Jonas Kaufmann die van de schilder. Hij

zong *E lucevan le stelle* zó meeslepend, dat de bijval in de zaal een *da capo* afdwong. Dat deden Kaufmann en de dirigent (Jesus Lopez Cobos) toen, al was dat tegen de huisregels van de Weense opera in, en daarna was Gheorghiu opeens van het toneel verdwenen. Jaloezie? Misschien had ze haar eigen grote aria ook graag willen bisseren. Kaufmann schijnt toen zeer ad rem in het Italiaans gezongen te hebben ‘we zitten nu zonder sopraan’! Dat is verder goed afgelopen, maar het illustreert dat ook diva’s maar mensen zijn, zelfs een die bezig is de temperamentvolle en jaloerse Tosca te vertolken [en die mij, tussen haakjes gezegd, qua timbre aan Callas doet denken]. Screenshots met Gheorghiu en Kaufmann, en ook Bryn Terfel, maar dan van een eerdere enscenering in Londen (2011), heb ik tot hier toe als illustraties in dit opstel gebruikt. Het was een naar mijn smaak perfecte uitvoering.

Recente ensceneringen

2021 De Munt	Altinoglu	Rafael Villalobos
2018 Helsinki	Fournillier	Christof Loy
2019 Kyev	Kulbaba	Mariia Levytska
2011 Londen	Pappano	Paul Brown
2019 Milaan	Chailly	Davide Livermore
2024 Parma	Oren	J.F. Lee
2024 Rennes	Cafiero	Silvia Paoli
2016 Wenen	Cobos	M. Wallmann

Let wel, dit is het topje van een ijsberg. Ik heb ook nog twee mooie opvoeringen in Zuid-Amerika gevonden

(Bogota, 2023, en Chili, 2025, beide zonder volledige credits), maar er ontbreken nog talloze operahuizen die *Tosca* zeker op het repertoire hebben gehad.

Chileense uitvoering (2025), Scarpia en Tosca, namen mij onbekend.

De acht genoemde ensceneringen zijn allemaal mooi en geslaagd te noemen. De meeste zijn in zekere mate gemoderniseerd, zonder dat het storend of geforceerd overkomt. Een kernpunt is natuurlijk hoe de fatale ontmoeting tussen Scarpia en Tosca in beeld wordt gebracht. Dat is eigenlijk een bijna gelukke verkrachting te noemen, en in sommige ensceneringen zingt Tosca vooraf haar *Vissi d'arte* in aanwezigheid van de poltiechef, die dan soms niet met zijn handen van haar af kan blijven. [Ik vind dat overigens afbreuk doen aan de intensiteit van de aria.] Het is ook altijd een voordeel om een fotogenieke en liefst jeugdige

sopraan op het toneel te hebben (want Tosca wordt ook vaak vertolkt door ervaren diva's van onbestemde leeftijd en rijpe proporties). De rol van Scarpia kan een waarlijk duivels karakter krijgen, met onbeheerste passie en agressiviteit, of een subtielere vorm van sadisme en narcisme uitbeelden. Voeg daarbij de vereiste of juist niet vereiste preutsheid van de toneelversie – die vaak ook voor internationale marketing geschikt moet zijn – en het zal duidelijk zijn dat het aantal varianten van deze enscenering bijna onuitputtelijk is. Een echt 'moderne' variant is bijvoorbeeld de versie die Christof Loy voor de Nationale Opera van Finland (2018) bedacht.

Ausrin Stundyte en Andrea Carè (Finland, 2018).

Het is natuurlijk erg jammer dat we veel van wat we op het internet aantreffen niet kunnen afspelen, laat

staan downloaden, maar wat we wél kunnen meekijken houdt de liefhebbers lange tijd zoet en stemt ons tot dankbaarheid. Iemand van mijn generatie heeft trouwens ook nog diverse lp's en cd's.

Myrtò Papatanasiu als Tosca, Pavel Cernoch als Cavaradossi.
(De Munt, 2021)

Omdat deze opera geen reclame nodig heeft, en ook geen nadere toelichting dan de bovenstaande vereist, merk ik alleen nog iets op over één encensering die met de beste wil van de wereld niet 'traditioneel' is te noemen, en dat is die van Villalobos in de Brusselse Munt. Dát is er nu een die mij ten volle overtuigt, in alle moderniteit (maar muzikaal honderd procent in overeenstemming met het libretto). Het komt niet alleen door de strakke encensering, maar ook de geslaagde rolbezetting en vooral de présence van

Myrtò Papatanasiu (een Griekse, net als Callas en Teresa Stratas), die de rol mooier en overtuigender zingt en speelt dan ik ooit heb gehoord en gezien. Ze heeft in haar jongere jaren een Callas-concours gewonnen en is terecht een wereldster geworden, maar zo onsterfelijk als Tosca zelf zal zelfs zij waarschijnlijk niet worden. Dan hebben we altijd de sprekende beelden nog.

Peter Cuijpers, 5 juli 2025

Papatanasiu reikt af met Scarpia (Laurent Naouri).
(De Munt, 2021)